

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

ПСИХОКОРЕКЦІЯ РОЛЬОВИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-231-М групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми
«Психологія»
Інна ДОМЕНЮК

Керівник: д. психол. н., професор
Ігор ПОПОВИЧ

Рецензент: д. психол. н., професорка,
завідувачка кафедри соціальної психології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
Любомира ПЛЕЦЬКА

Херсон 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичне аналізування психологічних досліджень рольових конфліктів сучасної сім'ї	6
1.1. Особливості рольової поведінки у сучасній сім'ї.....	6
1.2. Проблема рольових конфліктів сім'ї у сучасній психологічній науці.....	12
Висновки до першого розділу.....	15
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження рольових конфліктів сучасної сім'ї.....	17
2.1. Організація та методи дослідження сімейних рольових конфліктів.....	17
2.2. Інтерпретація результатів дослідження рольових конфліктів сучасної сім'ї.....	20
Висновки до другого розділу.....	27
РОЗДІЛ 3. Психокорекція рольових конфліктів сучасної сім'ї з використанням соціально-психологічного тренінгу.....	30
3.1 Рекомендації щодо організації та проведення психокорекційних заходів, спрямованих на усунення рольових конфліктів сучасної сім'ї.....	30
3.2. Психокорекційна програма, спрямована на профілактику рольових конфліктів сучасної сім'ї.....	33
Висновки до третього розділу.....	41
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ.....	50
Додаток. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогодні актуалізується необхідність проведення досліджень, спрямованих на виявлення особливостей функціонування сучасної сім'ї. Зміни у звичному життєвому устрої, що стали наслідком розповсюдження Covid-19, стали випробуванням для деяких сімей. Так, зокрема, вимушене дистанціювання чи, навпаки, спільна ізоляція, так чи інакше вплинули на особливості взаємовідносин у сім'ї. При складних життєвих обставинах, які неможливо контролювати, особистість починає поводитися по новому, демонструючи партнеру ті риси характеру, які раніше були тіншовими, прихованими або такими, які не привертали уваги. При цьому, у зв'язку з вимушеною ізоляцією, зріс відсоток безробіття, що також вплинуло на взаємовідносини у парі, перш за все, через «зсув» у рольовому розподілі обов'язків. Враховуючи той факт, що рольові протиріччя у сім'ї є не рідким явищем та беручи до уваги додаткові фактори, пов'язані з пандемією, що ще більше загострюють кризові процеси, актуалізується необхідність виявлення та моніторингу сучасних кризових явищ у сучасній сім'ї, та розробки дієвого інструментарію, спрямованого на попередження рольових конфліктів сучасної сім'ї.

Тому, зазначені аспекти зумовили тему нашого дослідження у такому формулюванні: **«Психокорекція рольових конфліктів сучасної сім'ї»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота написана в межах тематичного плану кафедри психології факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету «Соціально-психологічні виміри становлення та розвитку особистості» (державний реєстраційний номер 0119U101096).

Метою роботи є виявлення та аналізування рольових конфліктів сучасної сім'ї та розробка профілактичних та психокорекційних заходів, спрямованих на попередження та усунення конфліктів у сім'ях.

Згідно з метою дослідження нами було поставлено такі **завдання**:

1. На основі аналізування сучасних наукових праць розглянути стан проблеми рольової поведінки у сім'ї взагалі та рольових конфліктів, зокрема.

2. Підібрати психодіагностичний інструментарій та провести емпіричне дослідження особливостей розподілу ролей у сучасній сім'ї.

3. Розробити психокорекційну тренінгову програму, спрямовану на попередження та профілактику конфліктів у сім'ях засобами соціально-психологічного тренінгу.

Об'єктом дослідження є рольова поведінка сучасної сім'ї.

Предмет дослідження – рольові конфлікти сучасної сім'ї.

Методи дослідження. У роботі було використано такі теоретичні методи: узагальнення, аналізування, синтезування, порівняння, систематизація. Серед емпіричних методів – комплекс психодіагностичних методик, а саме:

1. Опитувальник «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А. Волкової з метою дослідження установок чоловіка та дружини на сімейне життя як детермінанти виникнення конфліктів у подружжі.

2. Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Альшиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської з метою виявлення впливу гендерно-рольових стереотипів чоловіка та дружини на виникнення конфліктів у сім'ї.

3. Тест-опитувальник задоволення шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) з метою проведення експрес-діагностики ступеню задоволеності чи незадоволеності шлюбом опитуваних.

Обробка результатів дослідження проведена за допомогою *математико-статистичних методів* (кореляційний аналіз). Опис та

узагальнення результатів емпіричного дослідження було здійснено з використанням *інтерпретаційних методів*.

Наукова новизна полягає в тому, що: *уточнено* фактори, що впливають на формування рольової поведінки та рольових очікувань; *обґрунтовано* доцільність застосування соціально-психологічного тренінгу, з метою попередження рольових конфліктів та поліпшення стосунків у парі; *удосконалено* теоретичні здобутки щодо організації та проведення психокорекційних заходів засобами соціально-психологічного тренінгу.

Практична значення отриманих результатів полягає у тому, що їх можна використовувати з прикладною метою у процесі групової психологічної роботи з метою оптимізації взаємовідносин у парі.

Апробація одержаних результатів. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету (протокол № 3 від 04.10.2021 р.).

Оприлюднення результатів. Зміст дослідження відображено у двох публікаціях: «Особливості рольової структури сучасної сім'ї», «Проблема ролевых конфликтов в современной психологической науке».

Логіка дослідження зумовила **структуру роботи**: вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел, що налічує 49 найменувань, один додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РОЛЬОВИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

1.1. Особливості рольової поведінки у сучасній сім'ї

Загальновідомим є то факт, що поведінка людини обумовлюється багатьма предикатами. До числа значущих, зокрема, можемо віднести виконання особистістю певної ролі. Особливої значущості слід відводити вивченню слідування особистістю виконанню певних рольових приписів у сім'ї. Не зважаючи на значну кількість публікацій, в яких презентовано всебічне аналізування означеної проблематики, завжди відкритою залишається низка питань, зокрема: розподіл ролей у сучасній сім'ї та протиріччя, які можуть спричинити виникнення рольових конфліктів. Тому, перш за все, вважаємо доцільним провести аналізування деяких точок зору щодо особливостей рольової поведінки сучасної сім'ї.

Зауважимо, що у низці праць сучасних науковців представлено різні погляди на рольову поведінку (Т. Гісем [6], П. Горностай [21], В. Доценко [11], Т. Зозуль [14], Д. Карпова [18], Н. Ляшенко [24], Л. Онопрієнко [27], Н. Погорільська [30], Л. Помиткіна [30], К. Седих [30], Н. Хімченко [30] та інші). Наприклад, П. Горностай визначає, що «роль – функціональна одиниця поведінки, сукупність потреб, уявлень про себе як про суб'єкта ролі (рольової Я-концепції), соціальних умов, які роблять реалізацію цієї ролі можливою» (Горностай П. П.) [9, с. 273]. І. Ковальчук зауважує, що «роль – це соціальна функція особистості, яка відповідає прийнятим нормам, спосіб поведінки людини залежно від її статусу чи позиції в суспільстві у системі міжособистісних взаємин» (Ковальчук І. В.) [21, с. 56].

Г. Венгер відзначає, що «правила рольової поведінки і відносин сім'ї встановлюються у процесі життєдіяльності сім'ї, у тісному

взаємозв'язку з міжособистісними відносинами і спілкуванням членів сім'ї. Сімейні ролі повинні створювати таку систему, яка могла б задовольняти психологічні потреби. Суттєвим моментом є те, наскільки уявлення члена сім'ї про свою роль співпадає з уявленням про неї інших. Благополуччя окремої сім'ї в Україні, її міцність як соціального інституту певною мірою залежить від розподілу сімейних ролей» (Венгер Г. С.) [5, с. 109].

Так, Л. Кіреєва та А. Тащова визначають, що «під рольовою поведінкою у шлюбі слід розуміти поєднання рольових очікувань і рольових домагань партнерів при виконанні ними подружніх ролей, які забезпечують реалізацію функцій сім'ї. Те, якою мірою чоловік або дружина беруть на себе відповідальність та ініціативу в реалізації кожної сімейної ролі, становить їх рольові домагання, а те, в якій мірі вони адресують їх один одному (установка на активне виконання партнером сімейних обов'язків) – рольові очікування чоловіка або дружини. Відповідність рольових очікувань рольовим домаганням подружжя становить основну характеристику рольової поведінки в шлюбі, яку О. Волкова визначає як рольову адекватність партнерів» (Л. Є. Кіреєва, А. І. Тащова) [38, с. 44].

Зауважимо, що у наукових працях презентовано різні підходи щодо диференціації факторів, що так чи інакше впливають на формування та виконання подружжям певних ролей. Наприклад, Н. Москвичева [26] доходить висновку, що доцільним є виокремлення чотирьох типів сімей, що впливають на формування певних ролей. Так, авторкою виокремлені такі групи сімей:

1. «Стабільний організм, дерево, мурашник». Стосунки у сім'ї такого типу будуються на взаємній допомозі та підтримці один одного, завдяки чому підтримується цілісний процес функціонування родини. Щодо рольової структури, то в сім'ї такого типу шлюбні партнери

значну увагу відводять матеріальному забезпеченню та у рівній мірі, як чоловік, так і дружина, беруть на себе роль «добувача».

2. «Притулок, сховище, фортеця». Це той тип сім'ї, в якій виконання ролей партнерами зводиться до захисту один одного, піклуванню та бажанню огородити від складнощів оточуючого світу.

3. «Тепле коло спілкування, домашній затишок». Для такого типу сім'ї характерним є будівництво стосунків на основі підтримки та взаєморозуміння, виконання ролей «друзів».

4. «Взаємна відповідальність». Це той тип сімей, в яких кожен член родини повністю бере на себе відповідальність за розвиток стосунків та один за одного.

Зазначимо, що авторкою наведені ті типи сімей, які можна віднести до «благополучних». При цьому, не взято до уваги дисфункціональні сім'ї, стосунки між членами яких чинять значний вплив на формування конструктивних уявлень щодо сімейних взаємовідносин.

Л. Кіреєва та А. Тацова, ґрунтуючись на наукових працях присвячених вивченню факторів, що впливають на формування рольової поведінки у шлюбі, резюмують що: «...виділяють ряд факторів, які детермінують рольову поведінку чоловіка та дружини. Зокрема: минулий досвід (якість батьківського шлюбу), мрії щодо шлюбу і образу майбутнього чоловіка чи дружини, якість взаємовідносин партнерів до вступу в шлюб, соціальне оточення подружжя, особистісні ресурси (особливості характеру, рівень освіти, соціальне походження, національність), розподіл влади в даній сім'ї, провідні сімейні цінності, ієрархія яких розвивається протягом життєвого циклу сім'ї, відображаючи зміни значущості її функцій» (Кіреєва Л. Є. , Тацова А. І.) [38, с. 44].

Наведені фактори є не вичерпними та надають нам змогу дійти висновку, що попри універсальні предикати, що впливають на

визначення ролей у сучасній сім'ї, важливе місце слід відводити специфічним, властивим певній родині окремо.

Як зазначає Т. Якімова [46], у рольовій структурі родини доцільним є виокремлення таких рольових наборів – конвенційні та міжособистісні ролі. Зупинимось більш детально на кожному із зазначених видів.

Щодо конвенційних ролей, то вони є приписаними близьким та значимим соціокультурним оточенням, також, вони є стандартизованими та безособовими. Типологія конвенційних ролей у родині у відповідності до головних статусних родинних взаємовідносин вміщує такі: чоловіка та дружини, матері та батька, сина та дочки, сіблінгів (сестри та брата), бабусі та дідуся тощо [48].

Міжособистісні ролі, на відміну від конвенційних, є індивідуалізованими. Вони визначаються через певні міжособистісні відносини всередині родини та потреби осіб з числа окремо взятої сім'ї. Таким чином, міжособистісні ролі тісно пов'язані зі спілкуванням людей в певній сім'ї. Тому, перерахувати та окреслити всі можливі міжособистісні ролі є неможливим, для кожної певної сім'ї ці ролі будуть унікальними та неповторними. Наприклад, до числа типових міжособистісних ролей належать такі: «хворий», «ганьба сім'ї», «улюбленець», «подруга» тощо [49]. Важливим є той факт, що міжособистісні ролі, якими члени сім'ї наділяють один одного, часто підтримуються у «коаліціях», в яких ці визначені ролі закріплюються. Міжособистісні ролі відрізняються за своїми функціями та діями, особистісним характеристикам, які з часом закріплюються у тих, хто наділений та є виконавцем певної ролі.

Наведемо опис деяких із числа найбільш типових міжособистісних ролей, запропонованих та описаних О. Карабановою [17]. Наприклад, авторка наводить наступну характеристику, а саме типову поведінку, функції які відводяться особистості, яка виконує цю роль, та особистісні

особливості такій міжособистісній ролі як «козел відпущення». За визначенням О. Карабанової [16], виконавець зазначеної ролі схильний до частого порушення правил та норм встановлених у сім'ї, схильний до демонстрації поганої поведінки та грубощів, брехні. У родині виконавець цієї ролі своєю поведінкою привертає увагу інших та, тим самим, знижує рівень напруженості, переносом фокусу уваги на себе. Щодо особистісних характеристик, то тому, хто виконує роль «козел відпущення» притаманні, як правило, безвідповідальність, імпульсивність та агресивність.

Інша міжособистісна роль, яку описує О. Карабанова – «миротворець». До типових дій, які виконує особистість з такою приписаною їй роллю можна віднести такі: зупиняє конфлікт; зі сторони спостерігає за ситуацією і вмішується тоді, коли з'являється план урегулювання гострої ситуації; уважно слухає та втішає. Функцією цієї ролі є зниження рівня напруженості у сім'ї та урегулювання конфліктів. До характерних особистісних особливостей виконавця ролі «миротворець» належать, зокрема, такі: залежність почуттів власної значущості від почуття потрібності іншим людям; спостережливість та уважність, емпатійність.

Важливими для наших наукових розвідок є праці, в яких презентовано результати емпіричних досліджень уявлень шлюбних партнерів щодо рольової структури сім'ї.

Так, Т. Зозуль доходить наступних висновків: «узгодженість уявлень подружніх партнерів про сімейні ролі відіграє ключову роль у функціонуванні сімейної системи. У ході порівняльного аналізування психологічних особливостей розподілу сімейних ролей у парах із суттєвою різницею у віці та моновікових подружніх парах нами були зафіксовані статистично значимі відмінності за показниками переважання ролі «господаря» та «господині» серед представників експериментальної та контрольної груп та перевага ролі організатора

сімейних розваг серед чоловіків експериментальної та контрольної груп. Також було встановлено, що в парах із суттєвою різницею у віці функціонування подружжя реалізується переважно завдяки зусиллям обох партнерів» (Зозуль Т. В) [14, с. 137].

Таким чином, значущим показником, що відрізняє «моносім'ї» від сімей зі значною різницею у віці є те, що у тих парах, де чоловік старший, простежується схильність до виконання ролі «годувальника», відповідальність за організацію сімейної субкультури, налагодження і підтримку родинних зв'язків. Дружина, значно молодша за чоловіка, орієнтована на виконання ролі господарки, виховання та догляд за дитиною, для неї є прийнятним патріархальне співвідношення ролей та виконання ролі «психотерапевта».

Н. Ляшенко [24], у фокусі досліджень якої розподіл ролей та рольова структура у молодіжній сім'ї, ґрунтуючись на проведеному емпіричному дослідженні резюмує, що у сучасних молодіжних сім'ях доцільним є виокремлення чотирьох типів розподілу ролей, а саме:

1) традиційний або патріархальний, що передбачає чітку сегрегацію, покладання чітко визначених функцій як на чоловіка (управління та матеріальне забезпечення), так і на жінку (виховання дітей, господарча та побутова функції тощо);

2) егалітарний, відповідно до якого як на чоловіка, так і на дружину покладається рівна відповідальність у всіх сферах;

3) ситуативний, що передбачає зміну відповідальності (домінування) партнерів залежно від ситуації;

4) феміністський тип розподілу ролей передбачає покладання функцій матеріального забезпечення, управління на жінку.

Отже, Н. Ляшенко доходить висновку, що «розходження в уявленнях про подружні ролі є проявом розходжень у більш глибоких установках, які можна описати як більшу «прогресивність» жінок, підтримку ними ідей гендерної рівності. Якщо чоловіки почали

позитивно сприймати рівність у питаннях організації вільного часу, розподілу роботи по дому, то звикнути до ситуації, коли дружина працює, забезпечує родину на рівних з чоловіком, або останній виховує дітей, їм набагато важче» (Ляшенко Н. О.) [24, с. 20].

Отже, трансформаційні процеси, що відбуваються в інституті шлюбу вимагають проведення нових психологічних досліджень, з метою виявлення прогалин та розширення кола методів, що сприятимуть поліпшенню та усуненню негативних процесів у сучасній сім'ї. Тому, звернемося до аналізування сучасних психологічних досліджень, спрямованих на розробку проблеми рольових конфліктів сім'ї.

1.2. Проблема рольових конфліктів сім'ї у сучасній психологічній науці

Проблема рольових конфліктів сучасної сім'ї у царині психологічної науки є не новою, адже конфлікти були, є і завжди залишаться складовою частиною нашого повсякденного життя взагалі та подружнього життя, зокрема. Втім, зміна ціннісних парадигм сучасного суспільства вимагає від нас по новому поглянути на ті процеси, що відбуваються у сім'ї. Тому, звернемося до розгляду сучасних наукових досліджень, спрямованих на висвітлення особливостей прояву та основних причин виникнення рольових конфліктів сучасної сім'ї.

Так, Н. Карпова, звертаючись до аналізування місця факторів у системі формування рольової поведінки резюмує, що уявлення «про сімейні ролі шлюбних партнерів формується на основі знань, які були засвоєні на прикладі батьківської родини, і вони, як правило, не відповідають реальним можливостям партнера. У зв'язку з цим у майбутній сім'ї будуть виникати конфлікти, пов'язані з розходженням уявлень про рольовий поділ партнерів» (Карпова Н. Є) [18, с. 12–13].

Н. Ляшенко [24] узагальнює, що найбільш частими зустрічаються конфлікти у таких сферах, як: професійна самореалізація, прийняття

сімейних рішень та матеріальне забезпечення родини. Такі висновки ми можемо пояснити тим, що жінки все більше прагнуть до зрівнювання своїх функцій з чоловічими. Зростання самостійності, орієнтування на незалежність спричинює те, що жінки розраховують, у більшій мірі, на себе і орієнтуються не більше на те, щоб реалізуватися як мама та дружина, а на те, щоб реалізуватися як професіонал, особистість.

Також, Н. Ляшенко описує розбіжності, які можуть виникати у питаннях, пов'язаних з вихованням дітей. Враховуючи вже згадані тенденції щодо прагнення жінки професійно реалізовуватися, питання виховання дітей починає розглядатися ними як сумісне з чоловіками, тобто з рівними частками залученості у процес виховання.

Отже, Н. Ляшенко резюмує, що «результати дослідження дозволяють стверджувати, що існує рольовий дисонанс у досліджуваних подружніх пар практично у всіх аналізованих сферах сімейного життя – побуту, дозвіллі, фінансів, вихованні дітей. Більш того, він існує на двох рівнях: дисонанс як розбіжність установок у чоловіків та жінок на певний тип сімейних відносин; дисонанс як невідповідність установок реальній поведінці. У реальному житті нормативність егалітарної моделі відносин у сім'ї спостерігається у дуже малій мірі. Сімейний статус жінки, як і раніше, визначається статусом домашньої господарки та виховательки дітей. Новизна сьогодні в тому, що жінки вторгаються в сферу ділової активності швидше й з більшим бажанням, ніж чоловіки у сферу домашнього господарства» (Ляшенко Н. О.) [24, с. 21].

Ю. Євграфова [12], піддаючи глибокому змістовному аналізуванню рольову структуру у молодіжній сім'ї, зауважує, що неузгодженість сімейних ролей у подружній парі може спричинити негативний вплив та міжособистісні стосунки між чоловіком та дружиною, ускладнити адаптацію до сумісного життя. Авторка виокремлює декілька факторів, що можуть спричинити неузгодженість рольових очікувань, зокрема:

1) когнітивний, що відповідає розходженню установок та уявлень подружжя щодо розподілення ролей між чоловіком та дружиною, а також відповідальності за них та усвідомлення цієї неузгодженості, готовності до змін;

2) афективний – емоційне реагування на рольові конфлікти, емоційна складова;

3) конативний або поведінковий фактор, що полягає у дисбалансі ролей у сім'ї на рівні поведінки чоловіка та дружини, а також у прагненні застосовувати жорстку позицію у поведінці та не конструктивні стратегії поведінки, а не гнучку позицію, що передбачає підлаштовування під очікування партнера.

При цьому, як зазначає Ю. Євграфова, «готовність до зміни установок, очікувань, уявлень або незначний прояв емоційних реакцій і низький рівень рольових конфліктів, а також гнучка, пластична позиція подружжя в питаннях неузгодженості сімейних ролей дозволяють їм прийти до вироблення єдиної позиції в питаннях розподілу сімейних ролей і швидше адаптуватися як в рольовому, так і в міжособистісному плані» (Євграфова Ю. О.) [12, с. 413].

Важливим є також характер протікання рольових конфліктів сучасної сім'ї. Зокрема, як наголошує Л. Помиткіна зі співавторами [30], докори, образи, сварки, емоційність – це лише деякі специфічні форми проявів сімейних конфліктів. При цьому, до засобів розв'язання рольових конфліктів належать, наприклад, примирення, взаємні поступки, розлучення тощо.

Щодо рекомендацій, пов'язаних з уникненням та/або вирішенням рольових конфліктів у сучасній сім'ї, О. Лідерс [22] виокремлює такі вимоги до подружньої пари:

1) відсутність протиріч у сукупності ролей, що створюють цілісну систему, як у відношенні ролей, що виконуються одним із партнерів, так і родини в цілому;

2) ролі прийняті у сім'ї повинні відповідати можливостям особистості, потрібно звести до мінімуму або повністю виключити «рольове перевантаження».

М. Ткалич та А. Касьян [40] провівши ґрунтовне аналізування концептуальних поглядів на генезис та особливості протікання рольового конфлікту як особистісного феномену визначають, що доцільним є виокремлення двох напрямів, спрямованих на подолання конфліктних ситуацій:

1. Аналізування механізмів усунення внутрішніх протиріч, а саме «робота» з захисними механізмами та когнітивним дисонансом. Цей напрям полягає у вивченні конфліктів у межах психоаналізу, когнітивної психології, з метою пошуку, як когнітивних установок у ситуації рольового конфлікту в сім'ї для аналізування та розробки чіткого алгоритму його подолання, так і для пошуку неусвідомлюваних механізмів та причин виникнення конфліктів.

2. Пошук шляхів зниження рольової напруженості. Сутність цього напрямку – соціально-психологічне дослідження особливостей рольового конфлікту, виявлення причин його виникнення та факторів, що в більшій чи меншій мірі впливають на ступені його вираженості та індивідуальні відмінності.

У нашому дослідженні ми сфокусуємось саме на другому напрямі, застосовуючи технології соціально-психологічного тренінгу з метою оптимізації внутрішньосімейних стосунків між чоловіком та дружиною.

Висновки до першого розділу

Зазначено, що роль слід розуміти, як одиницю поведінки та сукупність певних потреб, уявлень особистості про себе, як суб'єкт ролі. Роль належить до функціональних одиниць поведінки особистості, що відповідає певним прийнятими нормам, що опосередковуються прийнятими правилами, в залежності від позиції особистості в суспільстві.

Розглянуто наукові праці, в яких презентовано різні погляди на фактори, що впливають на формування уявлень та реалізацію рольової поведінки в парі. Встановлено, що до найбільш суттєвих факторів належать такі: якість батьківського шлюбу; рольові очікування щодо партнера, сімейних стосунків; близьке соціальне оточення; особистісні особливості партнерів (наприклад, характер, національність, соціальне походження тощо); особливості розподілу влади у сім'ї; головні ціннісні орієнтації, які змінюються протягом життєвого циклу сім'ї тощо.

Узагальнено, що рольова поведінка, загалом, детермінується сімейним інститутом, тобто залежить від стилю спілкування, цінностей, традицій, норм певної родини тощо.

Визначено, що не співпадіння рольових очікувань між партнерами може спричинювати появу рольових конфліктів, що чинять також і негативний вплив на внутрішньосімейні стосунки в парі.

Розглянуто типи та сутність рольових конфліктів у різних типах пар. Зокрема, відмінності у рольових конфліктах між молодими парами та парами, в яких чоловік та дружина мають значну різницю у віці.

Зазначено можливі напрями психологічної роботи, спрямовані на усунення рольових конфліктів та поліпшення стосунків у парі.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

2.1. Організація та методи дослідження сімейних рольових конфліктів

З метою виявлення особливостей рольових конфліктів сучасної сім'ї, нами було проведено психодіагностичне дослідження.

Вибірку опитуваних склало 38 осіб віком від 19 до 34 років, із них – 19 чоловіків та 19 жінок зі стажем подружнього життя до 5 років (табл. 2.1). Такий якісний склад вибірки обумовлений тим, що, як правило, у сімейних парах на початку сімейного життя досить складно проходить адаптація до подружнього життя, особливо – адаптація до нових ролей.

Таблиця 2.1

Розподіл респондентів за віком (у %)

Вік опитуваних	Жінки (у %)	Чоловіки (у %)
До 20 років	16%	5%
20-25 років	42%	21%
26-30 років	26%	37%
31-35 років	16%	37%

Для виконання психодіагностичних завдань та досягнення поставленої мети, нами було застосовано наступний набір методик:

1. Опитувальник «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А. Волкової з метою дослідження установок чоловіка та дружини на сімейне життя як детермінанти виникнення конфліктів у подружжі.

2. Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської з метою виявлення впливу гендерно-рольових стереотипів чоловіка та дружини на виникнення конфліктів у сім'ї.

3. Тест-опитувальник задоволення шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) з метою проведення експрес-діагностики ступеню задоволеності чи незадоволеності шлюбом.

За допомогою зазначених опитувальників ми досягнемо виконання таких дослідницьких завдань: виявимо особливості прояву та розподілу ролей у парі взагалі та визначимо специфіку рольових конфліктів сучасної сім'ї, зокрема. Зупинимось детальніше на описі зазначених опитувальників.

Опитувальник «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А. Волкової [28] надасть змогу визначити уявлення подружньої пари щодо головних функцій сім'ї, ґрунтуючись на таких сферах: сексуальна, батьківські зобов'язання, особистісна спільність між чоловіком та дружиною, господарсько-побутова сфера, професійні інтереси, емоційна та моральна підтримка. Зазначені сфери сімейного життя входять до шкали сімейних цінностей (ШСЦ). Також, зазначена методика надасть змогу визначити уявлення подружжя щодо бажаного розподілу ролей між чоловіком та дружиною при реалізації перерахованих сімейних функцій, що вміщується у шкалу рольових очікувань та домагань (ШРОД).

У своїй структурі опитувальник містить 36 запитань. Для проведення психодіагностичної роботи використовувався окремо чоловічий та жіночий варіанти.

Отримані кількісні результати за методикою нададуть нам можливість визначити та проаналізувати ступінь узгодженості сімейних цінностей чоловіка та дружини, Також, виявити ті сімейні цінності, які характеризуються найменшим ступенем співпадіння. Саме не співпадіння сімейних ціннісних орієнтирів є однією із причин рольової невідповідності у подружній парі. Неузгодженість очікувань та домагань чоловіка та дружини є конфліктогенним фактором, що може спричинити дестабілізацію міжособистісних стосунків у подружній парі.

Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської [35] надасть змогу виявити та описати розподіл внутрішньосімейних ролей сучасної сім'ї.

Опитувальник містить у своїй структурі 21 запитання, на які повинні надати свої відповіді чоловік та дружина, окремо один від одного, не обговорюючи запитання та відповіді на них. За результатами опитувальники можемо отримати розподілення показників за такими шкалами, що відповідають ролям у сім'ї: виховання дітей; емоційний клімат у сім'ї (або роль «сімейного психотерапевта»); матеріальне забезпечення сім'ї; організація сімейного дозвілля, розваг; роль «господаря» чи «господарки»; сексуальний партнер; організація сімейної субкультури.

Як зазначають автори-розробники опитувальника, «неузгодженість позицій подружжя при оцінці розподілу ролей у сім'ї може стати показником конфліктних моментів (явних чи прихованих) у відносинах між ними» (Альошина Ю. Є., Газман Л. Я., Дубовська Є. М.) [2, с. 68].

Тест-опитувальник задоволення шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) [39] складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер подружнього життя. За результатами методики визначається рівень задоволеності шлюбом – від абсолютної незадоволеності до абсолютного благополуччя.

З метою виявлення конфліктних зон у сімей з різними рівнями задоволеності шлюбом був застосований коефіцієнт кореляції Пірсона (r).

Таким чином, застосування визначеного набору методик та методу статистичної обробки даних, надасть нам змогу визначити рольові конфлікти сучасної сім'ї та розробити психокорекційну програму, спрямовану на попередження цього явища

2.2. Інтерпретація результатів дослідження рольових конфліктів сучасної сім'ї

Звернемося до аналізування даних, отриманих в результаті проведеного психодіагностичного дослідження із застосуванням визначеного набору методик (див. пункт 2.1).

На рисунку 2.1 представлено результати за опитувальником «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А. Волкової за такими шкалами: «інтимно-сексуальна сфера» та «особистісна ідентифікація з партнером».

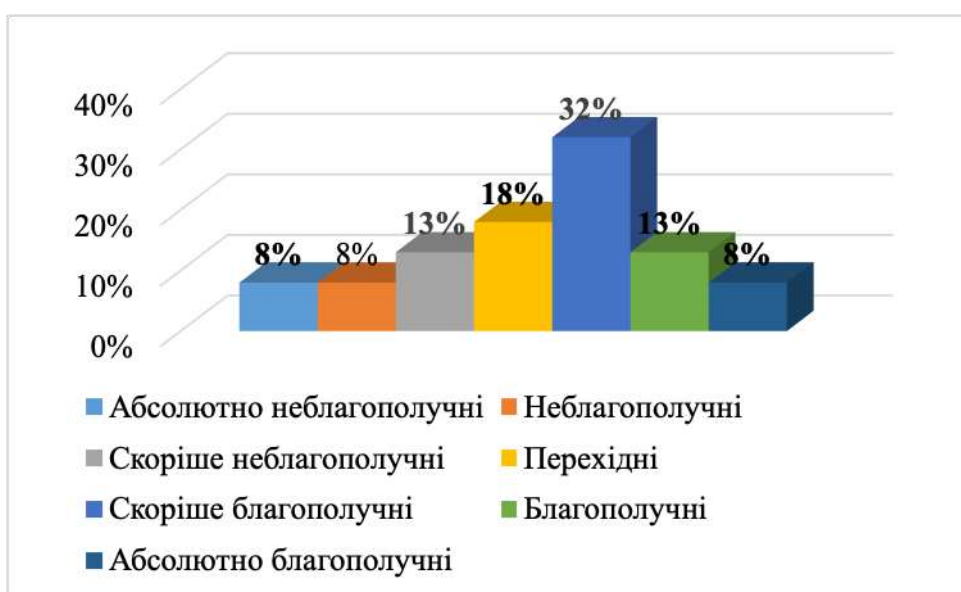

Рис. 2.1 – Результати рівнів узгодженості сімейних цінностей подружжя за шкалами «інтимно-сексуальна сфера» та «особистісна ідентифікація з партнером»

Отже, усереднені результати за шкалою «інтимно-сексуальна сфера» надали змогу визначити превалювання відповідей у чоловіків до високого рівня, що свідчить про значний рівень значущості сексуальної гармонії у досягненні щасливих взаємовідносин з дружиною. При цьому, ставлення до жінки у чоловіків, у більшості своїй, значною мірою залежить від оцінки її як сексуального партнера. На відміну від

чоловіків, жінки надають меншої значущості сексуальним відносинам у парі, не ототожнюючи такі ролі як «чоловік» та «сексуальний партнер». Також, за методикою «Рольові очікування та домагання у шлюбі» А. Волкової ми отримали результати, що надають нам змогу провести порівняльне аналізування рольових очікувань та рольових домагань. Так, під рольовими очікуваннями ми розуміємо установку чоловіка чи дружини на виконання шлюбним партнером сімейних зобов'язань. Щодо рольових домагань, то їх ми розглядаємо як особистісну готовність чоловіка та дружини виконувати певні сімейні ролі. У таблиці 2.2 представлено розподіл середніх балів за підшкалами «очікування» та «домагання».

Таблиця 2.2

**Розподіл середніх балів за підшкалами «очікування» та «домагання»
у чоловіків та жінок**

Сімейні цінності	Жінки		Чоловіки	
	Очікування	Домагання	Очікування	Домагання
Зовнішня привабливість	2,6	7,8	7,3	5,4
Емоційно-психотерапевтична функція	4,5	7,5	7,2	6,0
Соціальна активність	4,3	5,4	4,4	4,8
Господарсько-побутова діяльність	6,2	6,5	6,1	5,1
Батьківсько-виховна функція	6,9	7,1	7,3	4,5

Так, порівнявши кількісні показники за підшкалами «очікування» та «домагання» у чоловіків та жінок, нами були отримані результати, які надали змогу визначити таке:

1. Жінки схильні виявляти більшу значущість установки на власну привабливість (наприклад, прагнення гарно та модно одягатися тощо), нівелюючи при цьому прагнення мати зовнішньо привабливого партнера. Щодо чоловіків, то вони схильні демонструвати прагнення мати зовнішньо привабливу дружину, при цьому власна привабливість має для них меншу значущість.

2. За шкалою «емоційно-психотерапевтична функція» у результаті проведеного психодіагностичного дослідження були отримані результати, що свідчать про значущість цієї функції у шлюбі як для чоловіків, так і жінок. Важливим є той факт, що на думку як чоловіків, так і жінок, відповідальність за виконання психотерапевтичної функції слід відводити жінці. Тобто, жінкам відводиться роль емоційного лідера у родині та покладається відповідальність за: корекцію психологічного клімату у сім'ї, створення «психотерапевтичної атмосфери» та надання моральної підтримки усім членам родини.

3. За шкалами «соціальна активність» та «господарсько-побутова функція» були отримані результати, що відповідають середньому рівню, що надає на змогу припустити про орієнтування як чоловіків, так і жінок на рівне розподілення обов'язків у зазначених сферах.

4. За шкалою «батьківсько-виховна функція», як чоловіки, так і жінки виявили схильність, у більшій мірі, покладати обов'язки догляду за дітьми та ведення господарства на жінку. При цьому, жінки, на відміну від чоловіків, все ж таки більше превалюють до рівного розподілу обов'язків у цій сфері.

Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської надав змогу виявити уявлення групи опитуваних щодо розподілу ролей у сім'ї (рис. 2.2).

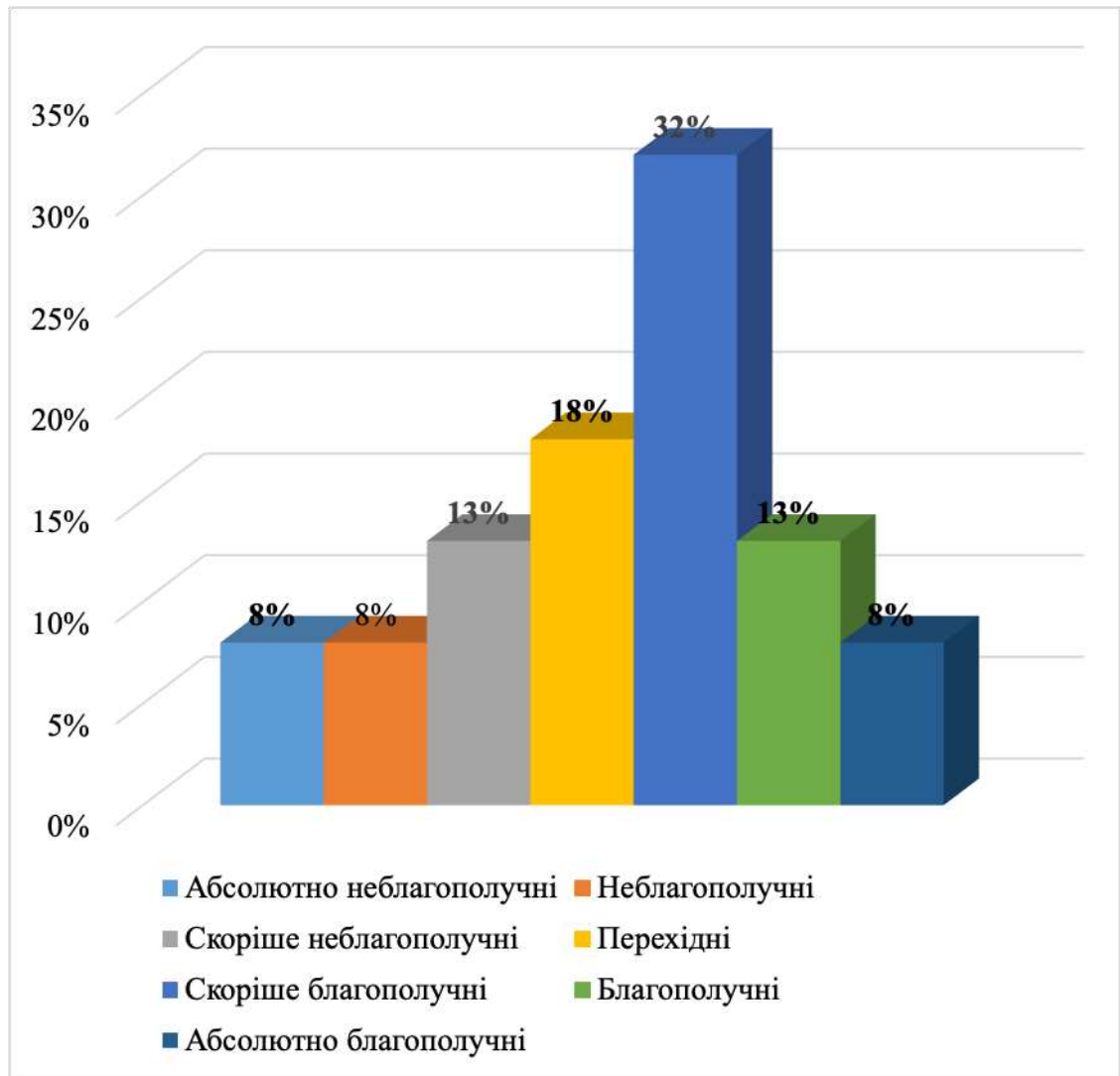

Рис. 2.2 – Розподіл уявлень про сімейні ролі у чоловіків та жінок (у %)

Опрацювавши результати, отримані за опитувальником «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Альшиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської, отримали результати, що надали нам змогу сформулювати низку висновків.

Зокрема, опитувані схильні, у переважній більшості, відводити роль «годувальника родити» чоловікові (65%). Таким чином, більшість з числа опитуваних відводять роль виконавця справ та обов'язків, пов'язаних із заробітком коштів та підтримкою родини на належному матеріальному рівні. Зазначимо, що, традиційно роль «годувальника» розглядається як суто чоловіча.

Більшість з числа опитаних (72%) приписують роль «господаря-господині», як чоловікові так і дружині. Таким чином, опитувані схильні вважати, що догляд за одягом, купування продуктів, чистота помешкання – це ті обов'язки, які, повинні бути розділені порівну між подружжям.

Щодо ролі вихователя, що передбачає реалізацію зобов'язань, пов'язаних із всебічним розвитком дитини, то більшість з числа опитуваних (56%) приписують виконання цієї ролі суто жінці.

Розподіл результатів щодо розподілу ролі сексуального партнера такий, що свідчить про спрямованість опитуваних на рівне розподілення зазначеної ролі (61%). Тобто, як чоловік, так і дружини, у рівній мірі повинні проявляти активності у плані сексуальної поведінки.

Роль організатора розваг та сімейної субкультури більшість з числа опитуваних (47% та 56% відповідно) відводять жінці. Тобто, жінка має частіше ініціювати активності, що пов'язані з організацією відвідування кіно, плануванням відпусток тощо. Також, жінка частіше ніж чоловік має проявляти активність, спрямовану на формування у сім'ї певних культурних цінностей, а також різних захоплень та інтересів.

Відповіді щодо ролі відповідального за підтримку родинних зв'язків розділились майже порівну. Тобто, як чоловіки та жінки окремо, так і разом можуть забезпечувати виконання означеної функції у сім'ї. Таке розмежування результатів можемо пояснити значним зниженням значущості родинних зв'язків у сучасному суспільстві.

Зазначимо, що роль психотерапевта у сучасній сім'ї набуває неабиякої актуальності. Так, більшість з числа опитуваних (68%) визначили цю роль як суто жіночу. Поява цієї ролі пов'язана зі значними змінами у функціональній наповненості сучасної сім'ї. Ця роль передбачає сприяння задоволенню потреб сім'ї у підтримці, особистісному комфорті та захисті. До головних функцій особи, яка виконує роль психотерапевта належать такі: вислухати, дати пораду,

допомогти розібратись у складній ситуації, надати емоційну підтримку тощо.

Таким чином, можемо визначити, що у результаті проведеного психодіагностичного дослідження було виявлено наступні конфліктні мішені: жінки орієнтовані на розподілення обов'язків щодо виконання батьківсько-виховної функції між чоловіком та дружиною, чоловіки орієнтовані на відведення цієї функції суто жінці; чоловіки надають більшої значущості сексуальному життю пари, ніж жінки.

Кількісні результати за тестом-опитувальником задоволення шлюбом (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) представлено на рисунку 2.3.

Рис. 2.3 – Результати розподілу задоволеності шлюбом

Отже, як зображено на рисунку 2.3 у групі досліджуваних превалюють сім'ї, які оцінюють задоволеність своїм шлюбом, як скоріше благополучним (32%). Рівень задоволеності шлюбом як перехідний оцінили 18% з числа опитаних. Оцінюють свій шлюб як скоріше неблагополучний та благополучний по 13% осіб.

Таким чином, у групі досліджуваних можемо констатувати переважання середнього рівня задоволеності шлюбом, що викликає необхідність проведення статистичної оцінки отриманих даних. Так, на основі отриманих результатів виокремимо конфліктну зону у сімей з різними рівнями задоволеності шлюбом. З цією метою розрахуємо коефіцієнт кореляції Пірсона (r). Показники отриманих кореляційних зв'язків між узгодженістю ролевих очікувань та рівнями задоволеності шлюбом презентовані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Кореляційні показники взаємозв'язку ролевих очікувань шлюбних партнерів та задоволеності шлюбом

Рольові очікування	Рівні задоволеності шлюбом у жінок (ж) та чоловіків (ч), при $p=0,01^*$					
	Високий		Середній		Низький	
	ж	ч	ж	ч	ж	ч
Емоційно-психотерапевтична функція	-0,12	0,42*	-0,32	0,24	0,11	0,24
Господарсько-побутова діяльність	0,21	0,14	0,28	0,26	0,44*	0,18
Відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї	0,44*	0,29	0,23	0,09	0,15	0,29
Роль вихователя	0,51*	0,48*	-,022	0,7	0,21	0,13

Отже, у групі жінок виявлено значимий позитивний взаємозв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та відповідальністю за матеріальне забезпечення сім'ї ($r=0,44$), роллю вихователя ($r=0,51$). Таким чином, чим вище рівень узгодженості ролевих очікувань в зазначених сферах, тим вище рівень задоволеності жінок шлюбом. У жінок з низьким рівнем задоволеності шлюбом виявлено значимий

позитивний кореляційний зв'язок з рольовими очікуваннями у виконанні господарсько-побутової діяльності.

Серед чоловіків виявлено значимий кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та рольовими очікуваннями у виконанні емоційно-психотерапевтичної функції ($r=0,42$). Так, чим вище узгодженість очікувань респондентів у виконанні емоційно-психотерапевтичної функції, тим вищий рівень задоволеності чоловіків шлюбом, і навпаки. Також встановлено, як і у групі жінок, значимий позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності сімейними відносинами та роллю вихователя ($r=0,48$). Такі результати свідчать про високий рівень значущості для чоловіків узгодженості рольових очікувань у подружжі щодо виконання функцій вихователя.

Отже, результати дослідження надають нам можливість визначити наявність середнього рівня задоволеності більшості з числа опитуваних шлюбом та значущість узгодженості рольових очікувань у таких сферах: емоційно-психотерапевтична функція, господарсько-побутова діяльність, відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї та роль вихователя.

Висновки до другого розділу

Визначено та надано опис психодіагностичного інструментарію, спрямованого на: дослідження установок чоловіка та дружини на сімейне життя як детермінанти виникнення конфліктів у подружжі; виявлення впливу гендерно-рольових стереотипів чоловіка та дружини на виникнення конфліктів у сім'ї; експрес-діагностику ступеню задоволеності чи незадоволеності шлюбом.

За результатами психодіагностичного дослідження виявлено, що на відміну від чоловіків, жінки надають меншої значущості сексуальним відносинам у парі, вони проявляють більшу значущість установки на власну привабливість, нівелюючи при цьому прагнення мати зовнішньо

привабливого партнера. Щодо чоловіків, то вони схильні демонструвати прагнення мати зовнішньо привабливу дружину, при цьому власна привабливість має для них меншу значущість. Виявлено значущість емоційно-психотерапевтичної функції у шлюбі як для чоловіків, так і жінок. Встановлено, що як для чоловіків, так і для жінок відповідальність за виконання психотерапевтичної функції слід відводити жінці.

Встановлено, що як для чоловіків, так і жінок прийнятним є рівне розподілення обов'язків у таких сферах, як: соціальна активність та господарсько-побутова функція. Також визначено, що як чоловіки, так і жінки виявили схильність, у більшій мірі, покладати обов'язки догляду за дітьми та ведення господарства на жінку. При цьому, жінки, на відміну від чоловіків, все ж таки більше превалюють до рівного розподілу обов'язків у цій сфері.

Опитувані схильні, у переважній більшості, до такого розподілення ролей у подружжі: «годувальника родити» відводять чоловікові; роль «господаря-господині» приписують як чоловікові так і дружині; роль вихователя розглядається як суто жіноча роль; рівне розподілення між партнерами ролі сексуального партнера; роль організатора розваг та сімейної субкультури відводять жінці; як чоловіки та жінки окремо, так і разом можуть забезпечувати виконання функції підтримки родинних зв'язків у сім'ї; роль психотерапевта є жіночою.

У групі досліджуваних превалюють сім'ї, які оцінюють задоволеність своїм шлюбом, як скоріше благополучним.

У групі жінок виявлено значимий позитивний взаємозв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та відповідальністю за матеріальне забезпечення сім'ї, роллю вихователя. Серед чоловіків виявлено значимий кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та рольовими очікуваннями у виконанні

емоційно-психотерапевтичної функції та значимий позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності сімейними відносинами та роллю вихователя.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОКОРЕКЦІЯ РОЛЬОВИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

3.1. Рекомендації щодо організації та проведення психокорекційних заходів, спрямованих на усунення рольових конфліктів сучасної сім'ї

Психокорекція рольових конфліктів сучасної сім'ї може здійснюватися із залученням різних форм психологічного впливу. Зокрема, що Н. Афанасьєва та Л. Перелигіна [3] у своїх дослідженнях акцентують увагу на можливості корекції установок засобами тренінгу. При цьому, як відзначає О. Шевчишена, «загальні положення щодо можливості розвитку в особистості установок на соціально-психологічну активність та гуманістичні установки на партнера по спілкуванню можуть бути поширені і на установки щодо подружнього життя» (Шевчишена О. В.) [44, с. 12].

Так, як визначає П. Горностай, «психокорекція рольових конфліктів полягає в усуненні гострих протиріч між факторами рольової поведінки особистості, чи в послабленні та зменшенні їх деструктивного впливу на особистість. Вирішення рольового конфлікту часто тісно пов'язане з особистісним вибором: між значимими людьми, експектації яких не сумісні; між несумісними ролями; між собою та оточуючими; між внутрішнім та зовнішнім рольовим конфліктом. Іноді потрібно внутрішній конфлікт перевести у зовнішній, а далі проводити його корекцію, застосовуючи різні прямі та опосередковані методи нівелювання конфлікту» (Горностай П. П.) [9, с. 48].

Важливими для нашої психокорекційної програми є виокремлені риси, притаманні тренінговій роботі, спрямованій на вирішення конфліктів у сім'ї, зазначимо їх:

1. Формуванню навичок самоаналізу, рефлексії та саморозвитку особистості партнерів слід відводити особливу роль.

2. Важливим є отримання та аналізування емоційного досвіду учасників групи.

3. Тренінг – це те середовище, в якому учасники отримують необхідні для них психологічні знання.

4. У процесі міжособистісного спілкування учасники навчаються використовувати техніки та методи попередження конфліктів.

5. Тренінг сприяє: розвитку навичок емоційного реагування, а також визначення ступеню їх конструктивності та адекватності; усвідомленню своїх власних мотивів, потреб та прагнень.

6. В учасників групи є можливість дослідити різні сторони своєї особистості.

7. Тренінг надає змогу виявити та пропрацювати внутрішні психологічні проблеми та існуючі конфлікти.

Метою психокорекційної роботи засобами соціально-психологічного тренінгу є розширення знань та відпрацювання практичних вмінь щодо застосування конструктивних методів вирішення конфліктних ситуацій.

Задачами психокорекційної роботи засобами соціально-психологічного тренінгу є такі:

- формування мотивації збереження та розвитку сімейних стосунків;
- сприяння усвідомленню гендерних стереотипів, розширення та зміна сприйняття ролей у шлюбі;
- оволодіння техніками вирішення та попередження міжособистісних конфліктів;
- оволодіння навичками самоаналізування та рефлексії;
- підвищення рівню особистісної компетентності у проблемних ситуаціях, що виникають у спілкуванні з соціальним оточенням.

Тренінгова програма складається з 5 зустрічей тривалістю 2 години кожна. Участь у групі є добровільною. Бажана кількість учасників – 10-14 осіб.

У побудові тренінгових занять ми дотримувались такої структури, що відповідає класичній формі соціально-психологічного тренінгу [1]:

1. Привітання та уточнення самопочуття учасників тренінгу. Проговорюючи свій психоемоційний стан, учасники тренінгової групи стають більш відкритими один з одним.

2. Пропозиція тренером теми заняття.

3. Очікування та побоювання. Тренер пропонує учасникам, ґрунтуючись на презентованій темі та меті заняття висловитися щодо того, що вони очікують, що їм хотілося б почути, що дізнатись у ході заняття та те, чого вони хотіли б уникнути, що для них є не бажаним у ході тренінгу.

4. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи. У соціально-психологічному тренінгу застосовують низку правил, дотримання яких є важливим компонентом ефективної роботи тренінгової групи. До таких правил належать такі:

- спілкування за принципом «тут і тепер», що передбачає фокусування уваги учасників на тому, що відбувається у конкретний момент часу, у групі;

- сутність «принципу персоніфікації висловлювань» полягає у використанні адресних висловлювань від свого імені;

- відповідно до «принципу конфіденційності» те, що обговорюється у ході тренінгового заняття не буде обговорюватися за межами групи;

- «принцип активності» передбачає особистісну включеність учасників тренінгового заняття у групову взаємодію;

- «принцип довірливого спілкування», що полягає у сприянні говорити про те, що учасники думають та відчувають насправді;

- «принцип безоцінкових суджень» передбачає прийняття думки іншого, яка може цілком або частково відрізнитися від особистої думки учасника;

- правило «стоп» дозволяє у ситуаціях психологічного дискомфорту зупинити обговорення.

5. Вправа для емоційної розминки, метою якої є зняття психоемоційного напруження та сприяння груповій згуртованості.

6. Основна частина, в ході якої розглядається заявлена тема тренінгової зустрічі, із застосування ігор, мозкового штурму тощо.

7. Підведення підсумків заняття, в ході якого учасники обговорюють свої враження, думки та почуття щодо тренінгу.

8. Прощання передбачає виконання деякої ритуальної дії, що символізує завершення та може бути запропонована самими учасниками тренінгової групи.

Для зручності застосування тренінгової програми, ми дещо модифікували її структуру, відходячи від класичної схеми.

У ході написання тренінгової програми, використовували вправи, представлені у працях таких авторів: Н. Афанасьєва та Л. Перелигіна [3]; Ю. Бреус [4], І. Калюжна [4], Н. Лебідь [4]; М. Кіпніс [19].

3.2. Психокорекційна програма, спрямована на попередження рольових конфліктів сучасної сім'ї

Заняття 1. Важливість спілкування у сімейних стосунках

Мета: демонстрація важливості усвідомлення важливості спілкування у сімейних стосунках.

Хід заняття

Вправа 1. Привітання «Сніжний ком»

Хід вправи. У ході вправи учасники тренінгу сидять по колу. Тренер називає своє ім'я і говорить слово-характеристику себе, що починається на першу літеру його імені. Учасник, що сидить поряд

повторює ім'я і характеристику, названі тренером та промовляє своє ім'я і відповідну характеристику. Вправа завершується тоді, коли всі учасники представились.

Вправа 2. Збір очікувань та побоювань

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу подумати кілька хвилин та написати на стікерах свої очікування та побоювання щодо актуального заняття, а потім по черзі проговорити їх.

Вправа 3. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу прийняти внутрішньогрупові правила роботи, які будуть актуальними для усіх запланованих тренінгових зустрічей. За необхідності, надати пояснення кожного правила.

Перелік правил:

- спілкування за принципом «тут і тепер»;
- «принцип персоніфікації висловлювань»;
- «принципу конфіденційності»;
- «принцип активності»;
- «принцип довірливого спілкування»;
- «принцип безоцінкових суджень»;
- правило «стоп».

Вправа 4. Вправа для емоційної розминки «Атоми»

Хід вправи. Тренер говорить таку інструкцію: «Уявіть, що усі ми атоми, які постійно рухаються та об'єднуються в молекули, при цьому кількість атомів в молекулі може бути різне. Зараз ми будемо рухатись, я буду промовляти різні числа, наприклад, два. Це значить, що ви повинні об'єднатись в молекули по два атоми у кожній».

Вправа 5. Дискусія на тему «Роль спілкування у житті подружжя»

Хід вправи. Тренер пропонує учасникам тренінгу наступні питання для обговорення:

1. На скільки важливе спілкування для збереження гармонійних стосунків?

2. Як часто парі потрібно обговорювати питання, які їх турбують?

3. Чи завжди чоловіки та жінки розуміють один одного?

Вправа 6. Основна вправа «Діалог подружньої пари»

Хід вправи. Партнери (не подружжя) сідають один навпроти одного і ведуть розмову на певну тему. Наприклад, теми можуть бути такі: «Які труднощі найчастіше виникають у мене вдома», «Що мені найбільше не подобається/подобається в партнері», «який(-а) я чоловік (дружина)», тощо.

Відповіді один одного партнери по розмові фіксують. Теми і пари міняються через 15 хвилин за знаком тренера. Після завершення вправи усі повертаються на свої місця та обговорюють процес вправи

Питання для обговорення:

1. З якими складнощами зіштовхнулись під час участі у вправі?

2. Що найціннішого ви винесли з цієї вправи?

Вправа 7. Підведення підсумків заняття

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу по черзі відповісти на запитання, що корисного на заняття вони почули/проговорили та як себе відчувають.

Вправа 8. Ритуал прощання «Я вдячний тобі за те, що..»

Хід вправи. Учасникам тренінгу пропонується попрощатися звертаючись до сусіда, що сидить праворуч, завершуючи таку фразу: «Я вдячний тобі за те, що...». Після того, як останній учасник завершив фразу, тренер пропонує поаплодувати один одному за здійснену роботу.

Заняття 2. Сімейні ролі

Мета: продемонструвати учасникам заняття амбівалентність стереотипного мислення, його позитивні сторони і небезпеки.

Хід заняття

Вправа 1. Привітання «Дві правди і одна неправда»

Хід вправи. Тренер пропонує учасникам тренінгу по черзі розповісти три факти про свій шлюб. При цьому, два факти повинні бути правдивими, а третій – ні. Іншим учасникам тренінгу пропонується відгадати, що зі сказаного правда, а що ні.

Вправа 2. Збір очікувань та побоювань

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу подумати кілька хвилин та написати на стікерах свої очікування та побоювання щодо актуального заняття, а потім по черзі проговорити їх.

Вправа 3. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу повторити внутрішньогрупові правила роботи, можливо скоригувати список. За необхідності, надати пояснення кожного правила.

Вправа 4. Дискусія на тему «Ролі у сучасній сім'ї»

Хід вправи. Тренер пропонує обговорити тему розподілення ролей у сучасній сім'ї і приблизний перелік запитань:

1. Як ви розумієте традиційне розподілення ролей у сім'ї?
2. Чи є суто жіночі та суто чоловічі ролі? Якщо так, то які?
3. Чим може бути спричинений рольовий конфлікт у сім'ї?

Вправа 5. Вправа для емоційної розминки «Фруктовий салат»

Хід вправи. Тренер об'єднує учасників у три підгрупи: банани, апельсини, яблука. Потім він називає один із видів фруктів, наприклад «яблука». Це означає, що всі учасники підгрупи «яблука» повинні помінятися місцями. Аналогічно для інших підгруп. Якщо ведучий каже: «фруктовий салат», це означає, що всі учасники групи повинні помінятися місцями.

Вправа 6. Основна вправа «Будинок ролей»

Хід вправи. Тренер роздає кожному учаснику тренінгу аркуш із зображенням будинку з порожніми цеглинами. Кожному потрібно прописати, на чому буде стояти дім, тобто визначити його фундамент. Це можуть бути певні почуття та (або) установки. Також, потрібно

прописати те, з чого буде будуватись цей дім. На цьому етапі потрібно прописати ролі, які готовий (готова) виконувати чоловік (або дружина) для збереження їх гармонії.

Після завершення письмової частини вправи, учасникам пропонується долучитися до дискусії.

Перелік питань для обговорення:

1. З якими складнощами зіштовхнулися у ході виконання завдання?

2. Чи хочеться щось додати/прибрати з будинка?

Вправа 7. Підведення підсумків заняття

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу по черзі відповісти на запитання, що корисного на заняття вони почули/проговорили та як себе відчувають.

Вправа 8. Ритуал прощання «Я вдячний тобі за те, що..»

Заняття 3. Причини виникнення сімейних конфліктів

Мета: виявити та проаналізувати причини виникнення конфліктів у сучасній сім'ї

Хід заняття

Вправа 1. Привітання «Три якості»

Хід вправи. Ведучий пропонує кожному учаснику по черзі назвати три якості, які йому допомагають у збереженні гармонійних конфліктів з партнером та три якості, прояв яких може стати причиною конфліктів.

Вправа 2. Збір очікувань та побоювань

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу подумати кілька хвилин та написати на стікерах свої очікування та побоювання щодо актуального заняття, а потім по черзі проговорити їх.

Вправа 3. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу повторити внутрішньогрупові правила роботи, можливо скоригувати список. За необхідності, надати пояснення кожного правила.

Вправа 4. Дискусія на тему «Чому виникають конфлікти у сім'ї»

Хід вправи. Тренер пропонує методом мозкового штурми відповісти на запитання «Чому виникають конфлікти у сім'ї?». Усі відповіді учасників тренер фіксує на фліпчарті. Потім, пропонується продовжити дискусію, обговорюючи наступні запитання:

1. Хто частіше провокує виникнення конфліктів у сім'ї? З чим це пов'язано?

2. Для чого потрібні конфлікти у сім'ї?

Вправа 5. Вправа для емоційної розминки «Доторкнися до..»

Хід вправи. Тренер називає предмети або ознаки, до яких потрібно доторкнутися. Всі учасники повинні швидко виконати завдання. Останній, хто доторкнувся до потрібного предмета або ознаки, стає ведучим.

Вправа 6. Основна вправа «Рольові конфлікти»

Хід вправи. Учасникам тренінгу пропонується написати на аркушах паперу реальні рольові конфлікти ситуації. Далі, пропонується скласти ситуації усіх учасників, наприклад, в капелюх та перемішати. Запропонувати кожному витягнути з капелюха «чужу» ситуацію. По черзі кожен учасник зачитує ситуацію в голос та група відповідає на запитання: «Через «зсув» яких ролей відбулася ситуація?».

Питання для обговорення:

1. З якими складнощами зіштовхнулися у ході виконання вправи?
2. Які рольові конфлікти є найсуттєвішими та чому?

Вправа 7. Підведення підсумків заняття

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу по черзі відповісти на запитання, що корисного на заняття вони почули/проговорили та як себе відчувають.

Вправа 8. Ритуал прощання «Я вдячний тобі за те, що..»

Заняття 4. Шляхи подолання сімейних конфліктів

Мета: окреслення та обговорення дієвих способів подолання сімейних конфліктів

Хід заняття

Вправа 1. Привітання «Крижинка»

Хід вправи. Тренер кладе на підлогу аркуш фліпчарту та пропонує учасників тренінгової групи стати на нього усім разом, щоб усі помістились. Раунд за раундом аркуш фліпчарту зменшується, а завдання залишається те саме – поміститись усім членам групи.

Вправа 2. Збір очікувань та побоювань

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу подумати кілька хвилин та написати на стікерах свої очікування та побоювання щодо актуального заняття, а потім по черзі проговорити їх.

Вправа 3. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу повторити внутрішньогрупові правила роботи, можливо скоригувати список. За необхідності, надати пояснення кожного правила.

Вправа 4. Дискусія на тему «Способи ефективного вирішення сімейних конфліктів»

Хід вправи. Тренер пропонує учасникам групи такі питання для обговорення:

1. Чи існують «універсальні» способи вирішення конфліктів у сім'ї?
2. Що перешкоджає йти на примирення подружжю після конфлікту?

Вправа 5. Вправа для емоційної розминки «Розплутай клубок»

Хід вправи. Учасники тренінгової групи встають і витягують обидві руки, закривши при цьому очі. Зближаючись один з одним, кожен «знаходить» руку іншого та бере її у свою руку. Після того, як усі учасники групи «переплелись», їм потрібно розплющити очі та «розплутати клубок» не розриваючи рук.

Вправа 6. Основна вправа «Владнання конфлікту»

Хід вправи. Ведучий пропонує учасникам вправу, спрямовану на відпрацювання навичок владнання конфліктних ситуацій. Учасникам пропонується об'єднатися у трійки, де двоє будуть грати роль подружжя, яке свариться, а третій – арбітра, що прагне владнати конфлікт. Трійки самі вигадують сценарій сварки.

Питання для обговорення:

1. Які методи згладжування конфліктів ви помітили?
2. Чи завжди конфлікт потрібно згладжувати?

Вправа 7. Підведення підсумків заняття

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу по черзі відповісти на запитання, що корисного на заняття вони почули/проговорили та як себе відчувають.

Вправа 8. Ритуал прощання «Я вдячний тобі за те, що..»

Заняття 5. Сімейні цінності

Мета: сприяти стимулюванню роздумів учасників тренінгу щодо цінності сім'ї у їхньому житті

Хід заняття

Вправа 1. Привітання «Цінність мене»

Хід вправи. Тренер пропонує подумати та записати 10 якостей, за які себе цінує учасник. Після того, як усі зробили записи, пропонується по черзі прочитати списки, які вийшли у кожного.

Вправа 2. Збір очікувань та побоювань

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу подумати кілька хвилин та написати на стікерах свої очікування та побоювання щодо актуального заняття, а потім по черзі проговорити їх.

Вправа 3. Прийняття внутрішньогрупових правил роботи

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу повторити внутрішньогрупові правила роботи, можливо скоригувати список. За необхідності, надати пояснення кожного правила.

Вправа 4. Вправа для емоційної розминки «Рахунок»

Хід вправи. Учасники тренінгу сидять у колі. Тренер пропонує кожному учаснику по черзі називати число, починаючи рахунок з одиниці. Учасник, який називає число, яке містить трійку або ділиться на три, повинен ляснути в долоні. Якщо хтось помилився, рахунок починається з початку.

Вправа 5. Основна вправа «Цінність сім'ї»

Хід вправи. Тренер пропонує кожному з учасників на картці записати 5 цінностей, за які він цінує, вдячний своєму партнеру. Картки перемішуються і учасники отримують «чужі картки». На цьому етапі задача кожного намалювати портрет людини, якості якої учасник прочитав на картці та вигадати про нього історію.

Запитання для обговорення:

1. Що відчували учасники, коли розглядали автопортрет та слухали розповідь?
2. Чи були знайдені збіги чи значущі розбіжності в портретах?

Вправа 6. Підведення підсумків заняття

Хід вправи. Запропонувати учасникам тренінгу по черзі відповісти на запитання, що корисного на заняття вони почули/проговорили та як себе відчувають.

Вправа 7. Ритуал прощання «Я вдячний тобі за те, що..»

Висновки до третього розділу

Визначено, що однією із форм психокорекційної роботи, спрямованої на попередження, профілактику та сприяння розв'язання рольових конфліктів сучасної сім'ї може бути соціально-психологічний тренінг. Зокрема, залучення подружжя до сумісної участі у тренінговій програмі може сприяти корекції установок, що спричиняють рольові конфлікти.

Підкреслено, що тренінговій роботі, спрямованій на сприяння вирішенню рольових конфліктів у сім'ї властиві певні риси, зокрема: сприяння формуванню, розвитку навичок рефлексії та самоаналізу; обмін емоційним досвідом між учасниками; тренінг – це середовище, в якому учасники отримують специфічні психологічні знання, які вони можуть використовувати на практиці; групова робота надає змогу віднайти «свої» техніки та методи попередження сімейних конфліктів та спробувати застосувати їх на практиці; у процесі тренінгової роботи можна прослідити конструктивні та деструктивні навички емоційного реагування; у ході групової роботи опрацьовуються внутрішні конфлікти та психологічні проблеми учасників, тощо.

Зазначено, що метою розробленої психокорекційної програми засобами соціально-психологічного тренінгу є розширення знань та відпрацювання практичних вмінь щодо застосування конструктивних методів вирішення конфліктних ситуацій.

До основних задач психокорекційної програми були віднесені такі, зокрема: сприяння формуванню мотивації збереження та розвитку сімейних стосунків; сприяння усвідомленню гендерних стереотипів; оволодіння техніками вирішення та попередження міжособистісних конфліктів; оволодіння навичками самоаналізу та рефлексії тощо.

Структура психокорекційної програми засобами соціально-психологічного тренінгу відповідає класичній формі та вміщує такі елементи: привітання; пропозиція тренером теми заняття; збір очікувань та побоювань; прийняття внутрішньогрупових правил роботи (зокрема таких правил: «тут і тепер», персоніфікація висловлювань, конфіденційність, активність, довірливе спілкування тощо); вправа для емоційної розминки; вправа, що спрямована на опрацювання теми заняття; підведення підсумків заняття; прощання.

ВИСНОВКИ

1. На основі здійсненого аналізування сучасних наукових праць, розглянуто стан проблеми рольової поведінки у сім'ї та рольових конфліктів, зокрема. Визначено, що на сьогодні зазначена проблематика рольових конфліктів сучасної сім'ї є досить актуальною, зважаючи на трансформаційні процеси, що проходять у суспільстві. Узагальнено, що до найбільш суттєвих факторів, що визначають рольову поведінку належать такі: якість батьківського шлюбу; рольові очікування щодо партнера, сімейних стосунків; близьке соціальне оточення; особистісні особливості партнерів (наприклад, характер, національність, соціальне походження тощо); особливості розподілу влади у сім'ї; головні ціннісні орієнтації, які змінюються протягом життєвого циклу сім'ї тощо. Визначено, що не співпадіння рольових очікувань між партнерами може спричинювати появу рольових конфліктів, що чинять також і негативний вплив на внутрішньосімейні стосунки в парі.

2. Підібрано психодіагностичний інструментарій та проведено емпіричне дослідження, спрямоване на визначення особливостей розподілу ролей у сучасній сім'ї. Ґрунтуючись на результатах психодіагностичного дослідження встановлено, що жінки: надають меншої значущості сексуальним відносинам у парі; схильні виявляти більшу значущість установці на власну привабливість; превалюють до рівного розподілу обов'язків у сферах догляду за дітьми та ведення домашнього господарства. Щодо чоловіків, то вони, у переважній більшості: надають більшої значущості сексуальним відносинам у парі; схильні демонструвати прагнення мати зовнішньо привабливу дружину. Встановлено, що як для чоловіків, так і для жінок особливою є значущість емоційно-психотерапевтичної функції, відповідальність за виконання якої відводиться жінці. Виявлено, що опитувані схильні, у своїй переважній більшості, до такого розподілення ролей у подружжі: роль «годувальника родити» відводять чоловікові; роль «господаря-

господині» приписують як чоловікові так і дружині; роль вихователя розглядається як суто жіноча; рівне розподілення між партнерами ролі сексуального партнера; роль організатора розваг та сімейної субкультури відводять жінці; як чоловіки та жінки окремо, так і разом можуть забезпечувати виконання функції підтримки родинних зв'язків у сім'ї; роль психотерапевта є жіночою. У групі досліджуваних превалюють сім'ї, які оцінюють задоволеність своїм шлюбом, як скоріше благополучним. У групі жінок виявлено значимий позитивний кореляційний взаємозв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та відповідальністю за матеріальне забезпечення сім'ї, роллю вихователя. Серед чоловіків виявлено значимий кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності шлюбом та рольовими очікуваннями у виконанні емоційно-психотерапевтичної функції та значимий позитивний кореляційний зв'язок між високим рівнем задоволеності сімейними відносинами та роллю вихователя.

3. Розроблено психокорекційну тренінгову програму, спрямовану на попередження конфліктів у сім'ях засобами соціально-психологічного тренінгу. Тренінгова програма складається з п'яти зустрічей, тривалістю дві години кожна. Психокорекційна тренінгова програма розроблена відповідно до структури соціально-психологічного тренінгу.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у проведенні повторного психодіагностичного дослідження, з метою перевірки ефективності розробленої тренінгової програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О. Г. Соціально-психологічний тренінг : навч. посіб. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2015. 80 с.
2. Алешина Ю. Е., Гозман Л. Я., Дубовская Е. М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений: спецпрактикум по социальной психологии. Москва : Изд-во МГУ, 1987. 120 с.
3. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: навч. посіб. Харків : ХНАДУ, 2015. 315 с.
4. Бреус Ю., Калюжна І., Лебідь Н. Тренінг самопізнання: методичний посібник. Київ : Альфа, 2015. 82 с.
5. Венгер Г. С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. 103–116.
6. Гісем Т.О. Гендерний аспект вибору молодими людьми стратегій вирішення сімейних конфліктів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.-newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/>
7. Гончарук Н. М. Методика проведення соціально-психологічного тренінгу. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип 7. 140–159.
8. Горецька О. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. для студ. спец. «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ : Вид. Ткачук О. В., 2015. 216 с.
9. Горностай П. П. Диагностика и коррекция ролевых конфликтов. *Журнал практического психолога*. 1999. № 1. 44–51.
10. Горностай П. П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерп-ресс ЛТД, 2007. 312 с.
11. Доценко В. В. Психологічний зміст рольової поведінки в професійній діяльності працівників міліції. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 1 (38). 215–218.

12. Евграфова Ю. А. Ролевая структура в молодой супружеской паре. *Вестник СПбГУ. Психология*. 2019. Т. 9. Вып. 4. 411–423.
13. Жмурин И. Е. Личностные детерминанты супружеского конфликта (психоаналитический подход): монография. Москва : МГОУ, 2013. 218 с
14. Зозуль Т. В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. *Психологія і особистість*. 2016. № 1(9). 129–138.
15. Зозуль Т. В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вып. 47. 58–65.
16. Карбанова О. А. Психология семейных отношений. Самара : Изд-во СИОКПП, 2001. 122 с.
17. Карбанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного кон-сультирования: учеб. пособ. Москва : Гардарики, 2005. 320 с
18. Карпова Д. Є. Психологічний зміст та функції уявлень студентської молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів. *Науковий вісник Херсонського державного університету : серія Психологічні науки*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вып. 2, Т. 2. 8–14.
19. Кипнис М. Энциклопедия игр и упражнений для любого тренинга. Москва : АСТ. 2018. 624 с.
20. Кісарчук З. Г., Єрмусевич О. І. Психологічна допомога сім'ї: навч. посіб. К. : Главник, 2006. 128 с.
21. Ковальчук І. В. Соціальна підтримка дітей та молоді з дис-тантних сімей на ринку праці в Україні: навч. посіб. Чернівці : Рута, 2007. 88 с.
22. Лидерс А. Г. Семья как психологическая система. Москва : Обнинск, 2004. 436 с.
23. Ліщенко І. Л. Сімейні конфлікти та їх вплив на формування особистості. *Психологічна газета*. 2005. № 7. С. 6–8.

24. Ляшенко Н.О. Подружні ролі в молодіжній сім'ї. *Український соціум*. 2007. С.16–23.
25. Матеріали конференції: Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: Зб. наук. праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 30 вересня – 01 жовтня 2021 р.) [Електронний ресурс] / ред. колегія: І. Р. Крупник, О. Є. Блинова, Н. І. Тавровецька (відп. за випуск) та ін. – Херсон: ФОП Вишемирський В.С., 2021. – 348 с.
26. Москвичева Н. Л. Образ семьи и её динамика до геронтогенеза. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2003. 215 с.
27. Онопрієнко Л. Гендерні відносини у сім'ї і суспільстві. 2009. № 2. С.152–159.
28. Опросник «Рольові очікування і притязання в шлюбі» (РОП) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://studref.com/531592/psihologiya/oprosnik_rolveye_ozhidaniya_priyazaniya_brake
29. Пылишева И. Тренинговая форма работы с семейными конфликтами [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1818>
30. Помиткіна Л. В., Злагодох В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
31. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ*. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. 145–154.
32. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук.*

праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С.290–297.

33. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. К., 2005. № 5. С. 8-13.

34. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.

35. Распределение ролей в семье. Методики исследования семейных отношений [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://psycabi.net/testy/720-raspredelenie-rolej-v-seme-metodiki-issledovaniya-semejnykh-otnoshenij>

36. Руденко В. М., Руденко Н. М. Математичні методи в психології. Київ : Академвидав. 2009. 384 с.

37. Седих К. В. Психологія сім'ї: навч. посіб. Полтава : Академія, 2013. 197 с.

38. Ташёва А. И., Киреева Л. Е. Ролевое поведение супругов «двухкарьерного» брака. *Российский психологический журнал*. 2011. Т. 8. № 4. 44–55.

39. Тест-опросник удовлетворенности браком (В. В. Столин, Т. Л. Романова, Г. П. Бутенко) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://psylist.net/praktikum/00104.htm>

40. Ткалич М. Г., Касьян А. І. Теоретичне обґрунтування рольового конфлікту як особистісного феномену. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2017. № 2 (12). 155–161.

41. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк : РВВ «Вежа-Друк», 2015. 360 с.

42. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція: навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 544с.

43. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2018. 246 с.

44. Шевчишена О. В. Психологічні чинники виникнення та профілактика конфліктів у молодій сім'ї : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 23 с.
45. Шиделко А.В. Етика і психологія сімейного життя: навч.-метод. посіб. Львів : ЛНПЦПТО, 2009. 132с.
46. Якимова Т. В. Психология семьи: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва : Изд-во Юрайт, 2019. 345 с.
47. Яценко Т.С. Основи групової психокорекції: навч. посіб. Київ : Либідь, 1996. 264 с.
48. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., & Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. *Revista Inclusiones*, 7(3), 2020. P. 447-460.
49. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psychocorrection of social expectations of students of foreign philology. *Revista Inclusiones*, 7(SI), 2020. P. 82-94.

ДОДАТКИ

Додаток

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Доменюк Інна Вікторівна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;

• використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

26.10.2020 р.

(дата)

(підпис)

Інна ДОМЕНЮК

(ім'я, прізвище)